

УДК 373.5.016:81'243(477.8)

ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ - ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ ст.)

Лабінська Богдана Ігорівна

м.Чернівці

У статті розкрито історіографію дослідження розвитку методики навчання іноземних мов на західноукраїнських землях (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.). Подано підходи до класифікації історичних матеріалів за ступенем формалізації, за хронологією, за ступенем дотичності джерел, за функціональністю. Історіографію наукової проблеми умовно поділено на три періоди: перший період – 1867–1890 рр.; другий період – 1890–1918; третій період – 1918–1939 рр.

Ключові слова: історіографія, розвиток методики, іноземні мови, західноукраїнські землі.

Фундаментом наукових історико-методичних праць є історіографія конкретної проблеми, що дає змогу визначити мету, завдання і наукову новизну дослідження.

Історіографічні надбання досліджуваної проблеми мають важливе пізнавальне значення та містять притаманну їм інформацію. Простежити генезу історичних знань, стан розвитку методики навчання іноземних мов (МНІМ) на західноукраїнських землях в той чи інший період, з'ясувати її

вплив на сучасні підходи, встановити появу нових концептів, внесок конкретних методистів або наукових осередків у розвиток історичної думки можна на засадах комплексного, системного використання різних груп історіографічних джерел та критичного підходу до них.

Беручи до уваги викладене вище, у цій статті ставимо за мету – увести до наукового обігу історіографічні джерела розвитку методики навчання іноземних мов на західноукраїнських землях (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.), представити підходи до класифікації історичних матеріалів.

Відразу зазначимо, що охоплення дослідженням досить значного часового проміжку – друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст. – потребує розподілу виявлених праць на джерельні та історіографічні. Зауважимо, що праці, в яких розглядаються синхронні щодо часу їх написання події чи явища, дотичні до проблеми розвитку МНІМ, оцінюються як джерела, а праці, присвячені минулим подіям і явищам, належать до історичних.

Аналіз джерельної бази дослідження здійснюємо з

опорою на підходи до класифікації історичних матеріалів, запропонованих українськими науковцями Н.А.Сейко і О.Є.Місечко за ступенем формалізації, за хронологією, за ступенем дотичності джерел до проблеми дослідження, за функціональністю [1, с.47-48].

За ступенем формалізації опрацьовані джерела поділяємо на:

1) *традиційні*, представлені джерелами письмової традиції (біографії, мемуари, брошури, газетний і журнальний матеріал, оголошення тощо);

2) *формалізовані* джерела, в тому числі архівні матеріали: офіційні документи, протоколи, звіти, огляди; нормативно-правові документи (освітні статути, положення, офіційне листування в галузі освіти тощо); навчально-методичні документи (навчальні програми, плани, підручники іноземних мов (ІМ), методичні листи, рекомендації тощо);

3) *інтерпретаційні* джерела: монографії, наукові праці, статті тощо.

Використання історіографічної періодизації дозволяє класифікувати опрацьовані джерела за хронологічним принципом, оскільки історіографічні праці, які належать до часового простору (друга половина XIX – перша половина XX ст.), охопленого науковим дослідженням, розглядаються нами і як джерельні.

Проблемно-тематичний розподіл джерел за ступенем дотичності здійснюється на наступні групи:

1) джерела, які безпосередньо висвітлювали процес виникнення, становлення і розвитку МНІМ у різних типах шкіл на західноукраїнських землях 1867–1939 рр.;

2) наукові публікації, що складають методологічну основу дослідження: це філософські й загальнонаукові праці, роботи з методології наукового й історико-педагогічного дослідження;

3) праці історико-педагогічної галузі, які в різний час, в основному, починаючи з другої половини XIX ст., відображали розвиток педагогічної освіти на різних частинах України, і наукові дослідження, які стосувалися професійної підготовки вчителів ІМ на території України, межі якої належали Російській імперії, УНР, УРСР, СРСР;

4) праці російських учених, які вивчали безпосередньо історію МНІМ у Російській імперії і за часів СРСР.

За ступенем функціональності використані в дослідженні джерела поділяємо на:

1) *нормативно-правові акти*, що регулювали систему освіти в досліджуваній період. До них належали закони, розпорядження МВіО Австро-Угорщини, Міністерство віровизнань і освіти (МВіО) Румунії, Міністерства шкільництва і народної освіти Чехословацької Республіки, МВіО Польщі, КШР; навчальні програми, плани, підручники ІМ для початкових і середніх шкіл, затверджені вищевказаними міністерствами;

2) *архівні документи*: звіти про діяльність навчальних закладів досліджуваних часів, листування шкільних крайових рад із міністерствами освіти, рецензії на навчальні підручники з ІМ, проекти навчальних програм, розпорядження КШР тощо. У ході дослідження проаналізовано фонди Державного архіву Чернівецької області (фф. 211, 213); Центрального Державного історичного архіву України у м.Львів (фф. 178, 179, 309); Державних архівів Волинської області у м.Луцьк (ф. 454) і Рівненської області у м.Рівне (ф. 160);

3) *нарративні джерела*: публікації на сторінках періодичних видань (друга половина XIX – перша половина XX століття): „Учитель”, „Наша школа”, „Учительське слово”, „Учительський голос”, Календар „Освіта”, „Шкільний

календар на звичайний шкільний рік”, „Шлях виховання й навчання”, „Українська школа”, „Музеум”, які друкувалися у Галичині; „Каменяри”, „Школьна часопись”, „Bukowiner Schule”, „Bukowiner pädagogische Blätter”, „Bukowiner Schul-Zeitung”, що видавалися на Буковині; „Подкарпатська Русь”, „Учитель”, „Наша школа”, публікувалися на Закарпатті; „Рільник”, „До праці” виходили з друку на Волині та ін.; монографії, які являють собою історичні дослідження різного часу видань; статистичні описи тощо.

4) Для пошуку наукової літератури було використано фонди наступних бібліотек: Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім.Юрія Федьковича, Львівської наукової бібліотеки ім.Василя Стефаника НАН України, Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету, Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотека ім. Олени Пчілки, Волинського краєзнавчого музею (м.Луцьк), Рівненської державної обласної бібліотеки, Рівненського обласного краєзнавчого музею, бібліотеки Київського національного лінгвістичного університету.

Загальною особливістю джерельної бази нашого дослідження є її міждисциплінарний характер, що пояснюємо міждисциплінарністю самої теми, де розгляд методології на різних рівнях знаходився на стику багатьох наук.

Вважаємо за доцільне розпочати аналіз розробленої нами періодизації розвитку МНІМ, умовно поділивши історіографію досліджуваної проблеми на три періоди:

I період (1867–1890 рр.) – праці, написані в ході виникнення методичних знань, а тлумачення МНІМ здійснювалося емпірично-описовим способом, що відбувалося шляхом спостереження за практичною діяльністю й було орієнтоване на поодинокі педагогічні ситуації, які описувалися в умовах перебування західноукраїнських земель у складі Австро-Угорщини;

II період (1890–1918 рр.) – праці періоду становлення розвитку МНІМ, в яких враховувалися умови навчання україномовного населення, були перші спроби теоретично обґрунтувати набутий практичний досвід;

III період (1918–1939 рр.) – праці періоду розвитку МНІМ в умовах належності західноукраїнських земель до різних держав: Буковини у складі Румунії, Галичини і Західної Волині у складі Польщі, Закарпаття у складі Чехословаччини.

Спираючись на ідентичність хронологічного й проблемно-тематичного підходів до класифікації історіографічної і джерельної бази нашого дослідження, зосередимо увагу на деяких наукових працях, які є найбільш суттєвими і справили найбільший вплив на концепцію дослідження та її фактологічну насиченість.

Зауважимо, що більшість історіографічних джерел і праць, які пов'язані з розвитком МНІМ на західноукраїнських землях (1867–1939 рр.) уводяться у науковий обіг вперше.

Перший історіографічний період – 1867–1890 рр. складають наукові праці, надруковані за часів Австрійської імперії професорами середніх і вищих Це були документи законодавчого, історико-освітнього, методичного характеру, навчальні програми, підручники з ІМ, річні звіти навчальної діяльності певної школи, в яких автори розкривали зміст, цілі, засоби НІМ. Ці матеріали нами розділено на три підгрупи: німецькомовні, польськомовні і україномовні. навчальних закладів, представниками органів управління освітою, вчителями та інспекторами.

Історико-освітні питання цього періоду узагальнено такими німецькомовними авторами, як Н.Бідерман, І.Вольф,

Р.Кайндль, Ф.Ціглауер, а також україномовними освітянами, серед яких А.Аліскевич, Я.Біленький, І.Карбулицький, М.Кордуба, І.Копач, І.Левицький, О.Попович, С.Смаль-Стоцький, І.Ющишин та ін. До нормативно-правових документів відносимо законодавчі акти – “Закон з дня 14 мая 1869, котрим устанавляються засады учения дотично школь народных” (1870); *німецькомовні* навчальні програми “Lehrplan für ungetheilte einclassige Volksschulen in der Bukowina (mit ganztägigem Unterricht)”, “Programm des k. k. Ober-Gymnasiums in Czernowitz in dem Herzogthum Bukowina für das Schuljahr” (1863/1866/1867/1868/1869/1870/1871/1872/1873/1874/1875/1876/1877/1878/1879/1880/1882/1883/1884/1885/1886/1887/1889/1890) та ін.; *польськомовні* програми “Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum w Stanisławowie za rok szkolny 1890/1891” (1891), “Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Wyższego Gimnazjum Realnego imienia Franciszka Józefa w Drohobyczu za rok szkolny 1890” (1890) та ін.; *німецькомовні підручники* ІМ: Ц. Дебле “Wiederholungsbuch für Schüler höher Lehranstalten” (1883), М. Лангкрафта “Deutsche Sprachlehre mit 150 Übungsaufgaben. Ein Handbuch für Schüler der Volks-, -Bürger-und höheren Töchterschule” (1890), *україномовні підручники* ІМ: А. Війтківського “Учебник французької мови” (1890), Л. Германь, К. Петленца “Вправи нѣмецки для первои клясы школь середнихъ” (1889), “Практична граматика нѣмецкого языка. Часть первая для третѣго отраду городскихъ и головныхъ школъ въ Австрійской Державѣ” (1870), Є. Яноти “Книжка для вправы въ языцѣ нѣмецкомъ” (1886).

Річні звіти висвітлювали тогочасний стан і діяльність навчальних закладів, наводили перелік навчальних предметів, вказували кількість годин, відведених на кожну дисципліну, виокремлювали підручники та ін. “Dreischuler Jahres-Bericht der gr.-or. Ober-Realschule in Czernowitz am Schlusse des Schuljahres 1877 von Director Dr. Wenzel Korn” (1887) та ін.

У нашому дослідженні вони були використані також як джерельні матеріали для аналізу навчальних програм і планів, підручників, методів НІМ.

До *польськомовних* праць відносимо першу теоретичну працю з МНІМ Е.Черкавського “Uwagi o pauce języka niemieckiego w gimnazyjach i szkołach realnych z językiem wykładowym polskim i ruskim” (1880).

До *німецькомовних* наративних джерел, в яких порушувалися питання навчання різних предметів та ІМ зокрема, належать *німецькомовні* дослідження І.Аршіпа “Über die Methode beim Unterrichts im Lesen” (1875), А.Флаша “Über die Lautier- und Buchstabiermethode” (1875), Г. Матіясевица “Zur Behandlung der Lesestücke” (1876), І.Міллета “Der deutsche Sprachunterricht in der Volksschule” (1876), І.Серфаса “Buchstabe und Laut” (1875), Г.Вольфа “Ueber das Thema, welches in der Nr-21 vom 1-Dezember 1874 erschienen ist: „Was für eine Grundlage ein Lesebuch hat” (1875) та ін.

До *україномовної джерельної бази* відносимо праці І.Бажанського “Обстоятельства препятствующей осягненню приписаной цѣли въ народныхъ школахъ” (1889), Д. Венцовського “Толкованья и переводы” (1873), “Домовый учителя” (1873), О. Партицького “О русских учебникахъ школьных” (1879) та ін. Праця *українських* авторів І.Глібовицького і М.Тарасевича є “Inventamentul preparativu in vorbirea germana. Приготовительна наука говореня по нѣмецки. Се водему in scola. Що видимѣ въ школахъ” (1889).

3-поміж *польськомовних авторів* слід назвати З.Мічєслава “O pauce synonymiki niemieckiej w naszymy szkołach średnich” (1886), Я.Моліна “Kilka uwag tyzczących

się nauki języka niemieckiego” (1887), А. Зінпера “Z powodu artykułu Dr.Jana Molina p. t. “Kilka uwag tyzczących się nauki języka niemieckiego” (1887), Е.Ребена “Wypisy niemieckie dla niższych klas szkół średnich” (1883), В.Ціхомского “Gramatyka praktyczna języka francuskiego dla początkujących” (1886); “Instrukcja dla nauczycieli języka niemieckiego I–IV klas szkół średnich” (1892), “Sprawa nauki języka niemieckiego w Sejmie” (1887).

Серед наведених видань необхідно окремо виділити теоретичну працю Е.Черкавського “Uwagi o pauce języka niemieckiego w gimnazyjach i szkołach realnych z językiem wykładowym polskim i ruskim”, яка виявилася цінним історіографічним і фактологічним джерелом інформації про розвиток методики навчання НІМ для середніх шкіл з польською і українською мовами навчання. Її автор виклав свій погляд на методику навчання, який в основному був представлений в дусі граматико-перекладного методу з використанням низки положень Я.А.Коменського. У праці Е.Черкавського знаходимо окремі положення (наприклад, порівняння мовних явищ ІМ з рідною мовою, усвідомлене навчання граматичного матеріалу), які стали в подальшому стимулом пошуку більш ефективних прийомів НІМ.

Наукові дослідження Е. Черкавського сприяли відродженню закладених традицій МНІМ у братських школах на західноукраїнських землях, основи яких згодом були вдало пристосовані й використані у процесі укладання підручників ІМ.

Д.Венцовский у публікації “Толкованья и переводы” торкався проблеми перекладу і висловлював прогресивну, на той час, думку про використання у навчанні не дослівного перекладу, а передачу змісту всього речення рідною мовою з урахуванням ідіоматичності мови, підборі таких мовних зворотів, які були притаманні рідній мові.

Досить інформативною є стаття Г.Вольфа “Ueber das Thema, welches in der Nr-21 vom 1-Dezember 1874 erschienen ist: „Was für eine Grundlage ein Lesebuch hat”, у якій автор детально аналізував МНІМ, давав рекомендації щодо навчання граматичного і лексичного матеріалу, читання, письма.

Особливості НІМ були предметом дослідження педагогів І.Глібовицького і М.Тарасевича у викладі “Inventamentul preparativu in vorbirea germana. Приготовительна наука говореня по нѣмецки. Се водему in scola. Що видимѣ въ школахъ”, де описано МНІМ з урахуванням концептуальних засад перекладних методів і одночасного намагання ввести елементи навчання говоріння (діалогічне мовлення), які були більше спрямовані на вивчення граматичного матеріалу.

Привертають увагу польськомовні публікації, присвячені методичі навчання німецької і французької мов, в яких автори ділилися практичним досвідом роботи з учнями та давали рекомендації щодо використання перекладних методів НІМ.

Таким чином, перші спроби осмислити стан розвитку МНІМ досліджуваного періоду здійснювали тогочасні вчителі, викладачі, інспектори. Більшість віднайдених і описаних історичних джерел та історіографічних праць цього відрізка часу належала німецькомовним і польськомовним методистам, які працювали в різних типах шкіл західноукраїнських земель. Вважаємо, що виокремлені праці першого історіографічного періоду відображали урядову й освітню політику, процес реформування освітньої галузі, тенденції розвитку МНІМ. Завдяки зусиллям педагогів свідомо здійснювалося вивчення, осмислення та аналіз сформованої практики НІМ. Усе це підготувало умови для появи емпі-

ричних описів МНІМ, перших теоретичних обґрунтувань, як основи для побудови певних стандартів у МНІМ, які стали критерієм їх науковості.

Другий історіографічний період – 1890–1918 рр. – характеризувався не просто описом наявної МНІМ, а й критичним аналізом попередніх прийомів, пошуком можливостей використання позитивного вітчизняного й зарубіжного досвіду, коли питання визначення цілей, способів конструювання змісту, компонентів системи НІМ стали центральними. Пошуки їх рішення були головними елементами у науковому обґрунтуванні МНІМ, тісно пов'язаними з іншими, освітньо-організаційними формациями, такими, що тільки в системі НІМ набули свого змісту. Саме з цих позицій у навчальних програмах і підручниках з ІМ, наукових працях відслідковуються нові методичні концептуальні засади прямого методу НІМ, які на той час, були актуальними в європейських країнах, спостерігаються спроби пристосувати їх до умов НІМ у західноукраїнських школах.

Віднайдені матеріали, які ми відносимо до другого історіографічного періоду, розділяємо на німецькомовні, українськомовні, польськомовні, румуномовні й угорськомовні.

Початком відліку для українськомовних досліджень із розвитку освіти на західноукраїнських землях стали теоретичні праці і публікації Я.Біленького “Записки учителя” (1893), І.Карбулицького “Розвій народного шкільництва на Буковині”, (1905), І.Копача “Новий австрійський план науки для гімназій” (1909), С.Смаль-Стоцького “Буковинська Русь: Культурно-історичний образок” (1897), “Шкільництво народне в Галичині” (1896). Ці праці вважаємо не лише джерелами, а й історіографічними виданнями, в яких розглядалися важливі сторінки історії українських шкіл у контексті суспільно-політичних, економічних, освітньо-організаційних процесів і національно-культурного відродження різних регіонів Західної України.

До нормативно-правових документів відносимо розпорядження, збірники законодавчих розпоряджень тощо: “Розпорядження ц. к. Краєвої Ради Шкільної в справі введення нових плянів науки для шкіл народних з дня 7. марта 1893, Ч. 1741” (1893); “Sammlung der Bukowiner Volkschul. – Gesetz” (збірник законодавчих розпоряджень щодо освіти на Буковині) (1899), “Reskrypt ministra W. i O. z dnia 28 sierpnia 1901 w sprawie nauki języka francuskiego L. 18.566” (1901); *німецькомовні* навчальні програми для різних типів шкіл, які здебільшого використовувалися на Буковині “Programm des k. k. Ober-Gymnasiums in Czernowitz. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1891/92 von Chr. Wülf” (1891) та ін.; *німецькомовні* звіти, в яких подавалися навчальні плани, перелік підручників, іспитів, в деяких описувалися нововведення щодо прийомів, методів НІМ “Jahresbericht des k. k. I Staatsgymnasiums in Czernowitz. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres” (1900/1901/1902/1907/1908/1910/1911/1912/1913) та ін. *Польськомовні* програми, які використовувалися на території Галичини: “Planu Naukowe dla Szkół ludowych Pospolitych pięcio-i szescioklasowych męskich, żeńskich i mieszanych wraz z instrukcją” (1893), “Plan nauki języka niemieckiego w szkołach średnich galicyjskich i Instrukcja dla nauczycieli tego przedmiotu w klasach I – VIII” (1905) та ін.

До *угорськомовних* програм, які використовувалися на Закарпатті, відносимо: “Az Ungvári m. kir. állami főreáliskola XVII. Értésítője az 1903–1904” (1904), “Az Ungvári magyar királyi állami főreáliskola XVII Értésítője az 1913–14” (1914) тощо.

Проблеми укладання *українськомовних* підручників з усіх предметів та ІМ зокрема, відтворено в публікаціях

І.Герасимовича (“Підручник у справах шкільних. Збірка шкільних законів і розпорядків wraz із взірцями урядового діловодства і кореспонденції” (1914), О.Іванчука “Дещо про шкільні підручники”, 1906, “Кілька слів про новозапровадженний німецький учебник д-ра Тумлірца” (1909), А. Крушельницького “Українські підручники в середніх школах Галичини” (1909), К.Лучаківського “До історії видавництва українських шкільних книжок” (1910), О.Поповича “Німецький учебник др.Тумлірца” (1909), Ю. Рудницького “Німецькі підручники для висших клас українських гімназій” (1916).

З поміж підручників з ІМ виділяємо українськомовні – А.Аліскевича, Р.Гамчикевича “Німецькі вправи для першої класи шкіл середніх” (1915), “Німецька препарація для IV класи шкіл середніх” (1913), Л. Германа, К.Петленца (“Вправи німецькі для першої класи шкіл середніх” (1898), “Вправи німецькі для першої класи шкіл середніх” (1908), “Грамматична часть і словарець до вправ німецьких до першої класи шкіл середніх” (1908), “Вправи німецькі для першої класи шкіл середніх” (1910), “Грамматична часть і словарець до вправ німецьких до першої класи шкіл середніх” (1910), А.Стефана “Учебник французької мови” (1903), А.Стефана, В.Щурата “Учебник французької мови” (1910); *польськомовні підручники* – Г.Бергера “Łatwa Metoda gruntownego nauczania się w krótkim czasie języka Angielskiego z pomocy lub bez pomocy nauczyciela z kluczem” (1897); *німецькомовні підручники* – К.Кумера, К.Стейстала “Deutsches Lesebuch für österreichische Gymnasien, Realschulen und verwandte Lehranstalten” (1907), М.Ланграфта “Deutsche Sprachlehre mit 150 Übungsaufgaben” (1890), Я.Браудіша, Л.Кельнера “Grammatik der englischen Sprache für österreichische Schulen” (1895), Я.Летера, Р.Алшера “Französisches Übungsbuch für Mädchenlyzeen und verwandte Lehranstalten” (1909), Е.Недлера “Englisches Lesebuch für Mädchenlyzeen und andere höhere Töchterschulen” (1913), С.Пунге “Englische Gespräche” (1911), В.Свободи “Lehrbuch der englischen Sprache” (1915), К.Тумлірца “Deutsche Sprachlehre für Mittelschulen” (1910) та ін.

Особливу підгрупу в цьому масиві книг становлять праці, присвячені МНІМ; це, зокрема публікації А.Аліскевича (“Деякі замітки о початковій науці языка німецького в народних школах”, “Наука чужих языків, єї межі і труднощі і можливі висліди” – 1904, “Нові пляни для науки німецької мови в гімназіях” (1909), “Повторюванє в школі” (1910), І.Боберського “Який матеріал належить впровадити, щоб на нїм могли ученики набирати вправи в буденнім стилю в мові і в письмі”, (1904), О.Власійчука “О науцѣ другого языка вь школах народныхъ” (1896), “Звіт анкети в справі науки языка німецького в середніх школах” (1904), “Деякі хиби наукові в школах народних” (1897), О.Кокуревича “Про науку языка німецького в III класі школи народної” (1896), М.Пачковського “О скілько можна використати найновіший плян для німецької мови при науці нашого викладового языка” (1909), Ю.Рудницького “Деякі замітки до науки німецької мови в середніх школах” (1916), Л.Сальо “Наука німецької мови в середніх школах і підручники до неї: давнійші Dr. Petelenz–Dr. Werner (1890–94) і теперішні Ippoldt et Stylo (1905–1909)” (1910), (1911) та ін.; *німецькомовні* Б.Ферхера “Der vereinfachte grammatische Unterricht in der Volksschule”, 1908, А.Іллі “Die schriftlichen Arbeiten in den verschiedenen Kategorien der Volksschulen, deren Zahl, Correctur und sonstige Behandlung” (1901), М.Лорбера “Die schriftlichen Arbeiten in den verschiedenen Kategorien der Volksschulen, deren Zahl, Correctur und sonstige Behandlung” (1901), Я.Стельцла “Lindenthalers Sprechlehre” (1910), К.Тумлірца “Die ersten Sprechübungen

in der deutschen Sprachen an nichtdeutschen Volksschulen" (1904), "Sprechübungen in der deutschen Sprache an Volksschulen mit anderer Unterrichtssprache" (1904); *румуномовна* публікація Д.Русчака "Gramatica si insemna tatea ei pentru scoala porogala" (1907); *польськомовні* А.Аліскевича "Główne zasady wymowy Niemieckiej (Grundsätze der Deutschen Orthoepie) zestawil dla uzytku szkół Galicyjskich" (1908), В.Баревича "Kilka słów o nauce języka niemieckiego w naszych szkołach średnich" (1904), В. Баревича "Nauka języka niemieckiego w szkołach średnich" (1902), М. Біненштока "W sprawie zadań domowych niemieckich (z powodu artykułu p. E. Petzolda)" (1909), А.Даниша "Reforma nauki języków nowożytnych, a początkowa nauka języka niemieckiego w średnich szkołach galicyjskich" (1895), Я.Іпполдта "Gramatyka w nauce języka niemieckiego" (1901), "Metodyczne wskazówki do nauki języka niemieckiego w klasie trzeciej języka niemieckiego w klasie trzeciej" (1899), "W sprawie zmian w podręcznikach do nauki języka niemieckiego" (1896), К.Миссона "Jeszcze o zadaniach niemieckich" (1909), Е.Петцольда "W sprawie zadań domowych niemieckich" (1909); Я.Шаротти "O nauczaniu języków żyjących w szkołach srednich" (1908); "Głos w sprawie uczenia się języków francuskiego i angleskiego" (1912), Instrukcja dla nauczycieli języka niemieckiego" (1892), "Nauka języka niemieckiego i tematy zadan" (1909).

Варта уваги серія публікацій галицьких методистів А.Аліскевича, О.Власійчука, А.Даниша, І.Боберського, Л.Сальо, які рішуче виступили проти навчання живих ІМ за перекладними методами й водночас критично оцінювали крайнощі прямого методу. Автори запропонували свої методичні ідеї щодо НІМ, на основі яких були побудовані навчальні програми з 1888 р. Зокрема, рекомендували пояснювати лексико-граматичний матеріал рідною мовою учнів, звертати увагу на знання учнів граматичних конструкцій тощо.

На Буковині К. Тумлірц також порушував питання НІМ українськомовними школярами і пропонував низку вправ для розвитку в учнів умінь усного і писемного мовлення. Укладені автором підручники користувалися великою популярністю на всій території Австро-Угорщини і були в переліку рекомендованих МВіО. Автор був прихильником прямого методу НІМ, тому його нові прийоми НІМ часто обговорювалися на шпальтах тогочасних педагогічних видань, які мали як своїх прихильників, так і опонентів.

Заслужують на увагу праці Омеляна Поповича щодо навчання мови, в яких автор подавав також рекомендації для навчання чужих мов, відстоюючи принцип системного навчання (від легкого до складного), принцип неступності тощо. Омелян Попович – відомий педагогічний, громадський діяч Буковини, якого називали батьком українського шкільництва на Буковині [355, с.314]. Однак цей автор більше відомий у царині методики навчання української мови, і мало, хто знає про те, що він укладав підручники з української мови німецькою мовою (Porowicz E. "Ruthenisches Sprachbuch", 1898), в яких використовував передові на той час прийоми НІМ.

Отже, як джерельна, так і історіографічна база для вивчення проблеми розвитку МНІМ другого періоду досить значні. Наведені методичні праці характеризувалися поглибленням теоретичних методичних знань і наявністю досвіду практичного їх застосування у НІМ. В них, відповідно до процесів еволюції наукового знання формувалася і до кінця етапу представлена систематизованим емпіричним описом практика НІМ зі сформованим комплексом теоретичних положень і основних понять.

Передумовою такого стану справ бачимо в тому, що в

зазначений період у системі НІМ відбувалися суттєві зміни – поява нових цільових установок, зміна методу навчання тощо, відповідно до яких поступово окреслилися тенденції подолання минулого досвіду до створення майбутнього. Своєрідність розглянутого історіографічного періоду зумовлена працями, що заклали міцний фундамент для розвитку методичної історіографії і стали важливим матеріалом для розуміння процесу становлення МНІМ у Західній Україні початку ХХ ст. – 1918 р.

Третій історіографічний період – 1918–1939 рр. насичений низкою праць, в яких висвітлено історико-соціальне становище західноукраїнських земель того часу, освітні реформи, проведені на різних частинах західноукраїнських земель, МНІМ. Цей історіографічний період відзначився в педагогічній історіографії стрімким кількісним зростанням видань, присвячених освітньо-організаційним процесам на Буковині у складі Румунії, Галичини і Західної Волині у складі Польщі, Закарпаття у складі Чехословаччини.

У післявоєнний час учасники розбудови шкільної системи освіти у своїх працях відображали соціальне становище українського населення, урядову політику, освітні реформи, стан початкових і середніх шкіл тощо. Це такі педагоги, як А.Аліскевич "Клясифікування в школі" (1936), "Типы середних школ на Подкарпатской Руси" (1931), Б.Бень "Новий устрій польського шкільництва" (1933), Я.Біленький "Українські приватні школи в Галичині" (1922), І.Власовський "Луцька просвіта (10 літ просвітницької праці 1918–1928 р.)" (1928), М.Галушинський "Народна освіта і виховання народу: Методи й цілі" (1920), "Шкільне питання і загально-народна освіта" (1924), І.Герасимович "Уздоровлення українського приватного шкільництва" (1925), "Українські школи під польською владою" (1924), А.Домбровський "Шкільництво в Карпатській Україні в рр. 1919–1925" (1938), І. Карбулицький "Початкова наука у Румунії" (1932), Б.Кентрижинський "Українська гімназія у Рівному" (1934), С.Левіцький "Середнє шкільництво на Закарпатті і дещо про університет в Ужгороді" (1933), Є. Пеленський "Сучасне українське середнє й високе шкільництво в Галичині й на Волині" (1935), "Перший український педагогічний з'їзд у Львові" (1935), Сірополко "Українське шкільництво на Буковині, у Галичині, на Закарпатті та в Канаді" (1932), С.Сірополко "Реформа середньої школи в Чехословаччині" (1933), Г.Терлецький "Українське приватне середнє шкільництво у Східній Галичині" (1931), С.Шах "Реформа шкільництва. Погляд на її ціль, прояви й організацію" (1937). Необхідно назвати змістовні публікації, в яких автор не вказувався. Це "Прилога "Урядового В'єстника" школьного одд'їла Краєвого уряду Подк. Руси" (1928), "На порозі шкільної реформи" (1932), "Нова реформа шкільництва в Польщі" (1932), "Погляд на її ціль, прояви й організацію" (1937), "Проти полонізації середніх шкіл" (1925), "Реформа шкільництва в Польщі" (1932), "Ще про Рідну школу" (1928); польськомовні – "Dziennik Ustaw Kuratorjum Okręgu Szkolnego Wołyńskiego" (1921–1939), румуномовні – С.Hanon "Proiect Pentru o Reforma Scolara" (1929), Е.Popovici "Principle Reformei Invanama nului (consideratiuni generale" (1925).

На Буковині використовувалися навчальні програми з ІМ, які відносимо до державних документів *румунською мовою* – "Programa minimala Pentru scoalele secundare (gimnazii si licee). Pe anul scolar 1932–1933" (1933), *польською мовою в Галичині і на Західній Волині* – "Program gimnazjum Państwowego. Gimnazjum Niższe. Język Polski, historia, języki Nowożytnie" (1921), "Program nauki w gimnazjach państwowych. Języki obce nowożytnie" (1933).

У річних звітах *Закарпаття* описувалася діяльність шкіл, в яких подавався перелік навчальних предметів, кількість годин, підручників публікували в таких виданнях: "Годичный отчет державной подкарпаторуской реальной гимназии в Ужгороде за 1936/37 учебный год", "Годичный отчет державной реальной гимназии в Хусте за 1933/34 учебный год", "Годичный отчет за 1934/35 учебный год державной реальной гимназии в Хусте" та ін. "Звѣт держ. 2. кл. торговельноѣ школы в Севелюши за школьный рок 1923–1924, 1924–1925, 1927–1928, 1929–1930, 1930–1931"; "Рочне справоздана державноѣ реаль. гимназіѣ в Ужгородѣ за учебный рок 1928/29/30/32/33", "Рочне справоздана держ. раль. гимназіѣ в Береговѣ за школьный рок 1930–31, 1933–34, 1935–36" та ін. На *Буковині* такі звіти подавалися *румунською мовою* "Anuarul I al Liceului de Stat Eudoxiu Hormuzachi din Rădăuți pe anul scolar 1921–1922" (1923), "Anuarul I al scoalerei reale superioare ortodoxe din cernaui pe anul scolar 1921/22 publicat print ingrijirea directorului scoalerei Alexandru Vitencu" (1922) та ін.

Україномовні підручники А.Елагіна "Cours Pratique de langue Francaise" (1920), В.Калиновича "Lehrbuch der deutschen Sprache für ukrainische Mittelschulen" (1923); *польською мовою* А. Черла "Podręcznik do nauki języka Niemieckiego" (1938), О. Ціслінської, Г. Ніневської Les Francais de nos jours. Podręcznik do nauki języka francuskiego dla IV klasy gimnazjalnej (1937), Я.Якобця, С.Леонарда "Dorf und Stadt Podręcznik Niemiecki dla VI oddz. Szkoły powszechnej i II klasy gimnazjalnej" (1931); *румуномовний підручник* І.Іванеску "Modern English" (1925) слугували фундаментом реалізації концептуальних основ у МНІМ.

Проблеми НІМ порушувалася у публікаціях М.Базник "Кіно на послугах шкільного навчання" (1928), "Нові (модерні) шляхи сучасного виховання і навчання" (1927), А.Волошина "Меморіал Педагогічного Товариства Подкарпатской Руси в деле науки модерних языков в гимназиях Подкарпатской Руси" (1925), М.Дужого "Нарис організації й методики популярних викладів", (1928), Б.Заклинського "Методика усного і писемного стилю для всіх шкіл" (1929), М.Куція "Драматизація в другому відділі народної школи" (1927), О. Пайкоша "Писання в народній школі", (1936), М. Пушкапа "Диктанти" (1935), Я. Романенка "Чужа мова й двомовність у школі" (1936), "Шкільні справи" (1928), І. Ющишина "Драматизація в школі" (1927), І. Чепіги "Радіо на услугах шкільної науки" (1927), "Які предмети мають учителі вчити по-українськи, а які по-польськи в народних утравістичних школах?" (1939), а також у працях А.Волошина ("Загальна методика", 1933) та ін.

Аналіз наведених теоретичних праць і публікацій у педагогічних виданнях дозволив скласти об'єктивне враження про конкретні питання, вирішення яких цікавило методичну науку й практику, а саме сукупність методів, прийомів НІМ, спрямованих на оволодіння ІМ.

Проблема диференціації здібностей учнів щодо навчання різних предметів, у тому числі ІМ, висвітлена у періодичних виданнях А.Аліскевича "Класифікування в школі" (1936), Л.Гайдукевича "Научування" (1928), Д.Козія "Деякі психологічні моменти завдання домашніх письмових праць" (1939), Я.Кузьмів "Головні напрямки сучасної психології" (1932), І.Кухти "Психологічні підстави нових програмів" (1933), М.Литвицького "Індивідуальне научування в народних школах" (1931), О.Макарушки "Індивідуалізація в навчанні" (1925), П.Мечника "Індивідуальний листок. Вказівки для вчителя" (1924), М. Полека "Наука граматики української мови в гімназі" (1925), В.Ульвановського "Психологія індивідуальності учня/ці" (1928) і в теоретичних пра-

цях С.Балея "Нарис психології" (1922), Ю.Богданіва "Педагогічна психологія" (1934), П.Мечника "Індивідуальні характеристики шкільних дітей: Проект індивідуального листка з інструкцією для вчителів" (1934).

Вагоме місце у виділеному історіографічному періоді посідають дані з навчальних програм, звітів різних регіонів Західної України, які вміщують інструкції щодо МНІМ, вказують на методи і прийоми НІМ.

Привертає увагу праця А. Волошина, в якій автор розкрив сутність граматико-перекладного, текстуально-перекладного і прямого методів НІМ та їхню реалізацію в навчальних закладах Закарпаття. Він акцентував увагу на необхідність практичного володіння ІМ і рекомендував розпочинати навчання живих мов з говоріння, після чого необхідно було переходити до навчання граматичного матеріалу. Рідну мову автор пропонував використовувати як допоміжний засіб.

Проблема способів НІМ досліджувалася М.Полеком у праці "Наука граматики української мови в гімназії", який подав порівняльну характеристику між МНІМ та рідної мови, при цьому автор ставив акцент на психологічні аспекти МНІМ.

І.Ющишин вперше теоретично обґрунтував поняття "драматизація", він розкрив її практичне застосування у навчанні різних навчальних предметів. Автор вбачав у "драматизації" засіб розвитку творчих здібностей, індивідуальності учнів, їх вміння відчувати і передавати певний образ у сценічних діях. І.Ющишин наголошував, що матеріал для драматизації повинен відповідати віку та зацікавленням учнів, тому рекомендував у молодшому шкільному віці імпровізувати побутові сцени, зокрема такі, як на прийомі у лікаря, покупку товарів у магазині, здійснювати інсценування казок, а у старших класах – постановку п'єс, самостійне написання сценаріїв.

Чимало авторів, наприклад М. Базник, І. Кухта пропонували самостійний вибір учителем методу навчання і зазначали, що вибраний метод повинен був відповідати фізичному розвитку учня й передбачати активність, самостійність учнів, які мали стати запорукою досягнення визначених навчальною програмою результатів навчання і виховання.

Отже, характеризуючи опубліковані матеріали 1918–1939-х рр., слід зазначити, що в них наявне наукове обґрунтування нової стратегії і тактики в системі НІМ з урахуванням індивідуальних здібностей до вивчення різних навчальних предметів та ІМ зокрема. Автори пропонували диференціювати завдання для НІМ, спонукати учнів до самостійної роботи, самовдосконалення особистості кожного учня.

Історіографічний аналіз навчальних програм і звітів з ІМ як дореволюційного, так і повоєнного періоду уможливує стверджувати, що в них окреслювався процес НІМ в конкретних умовах викладання, вказувалися цілі, зміст, засоби, прийоми, методи, організаційні форми НІМ, прийоми ознайомлення з культурою країни, мова якої вивчалася, зв'язок ІМ з іншими навчальними дисциплінами, а також способи навчання, виховання й оволодіння мовою у процесі її навчання.

Таким чином, дослідження розвитку методики навчання іноземних мов на західноукраїнських землях у зазначений період вимагало залучення широкого кола друкованих джерел, різних за походженням та інформаційними можливостями, розпорощеними по багатьох сховищах України, Австрії, Угорщини, тому подаємо той обсяг джерел та історіографічних праць, який уможливив створення власної інтерпретації проблеми розвитку МНІМ на окресленій об'єктом і предметом дослідження території. Проведений аналіз істо-

ріографії дослідження дозволяє стверджувати, що проблема розвитку МНІМ у Західній Україні (друга половина XIX – перша половина XX ст.) досі не була об'єктом дослідження вчених, ще не склалося історіографічної традиції вивчення цієї проблеми, в результаті чого стан її науково-історичної розробки є недостатнім. Тому метою нашого наукового дослідження є часткове заповнення цієї прогалини з огляду на динамічні процеси, які відбувалися у розвитку МНІМ на

західноукраїнських землях у 1867–1939 рр.

Резюмуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що давно назріла потреба окремого цілісного дослідження історії МНІМ у різних типах шкіл на західноукраїнських землях (друга половина XIX – перша половина XX ст.) як важлива складова частина МНІМ у ЗНЗ, спроба представлення результатів якої в українській методичній літературі здійснена вперше.

Література та джерела

1. Місечко О.Є. Формування системи професійної підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (1900–1964 рр.): дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Ольга Євгенівна Місечко. – Житомир, 2011. – 603 с.

В статье раскрыто историографию исследования развития методики обучения иностранных языков на западно-украинских землях (вторая половина XIX – первая половина XX вв.). Поданы подходы к классификации исторических материалов по степени формализации, по хронологии, по степени причастности источников, по функциональности. Историография научной проблемы условно разделена на три периода: первый период – 1867–1890 гг.; второй период – 1890–1918 гг.; третий период – 1918–1939 гг.

Ключевые слова: историография, развитие методики, иностранные языки, западноукраинские земли.

The article deals with the historiography of research of methodology of teaching foreign languages in the Western Ukrainian (the second half of the XIX – the first of the XX century). The approaches to classification of historical materials are revealed according to the degree of formalization, according to chronology, to the degree of adjoining of sources, to functionality. The historiography of the scientific problem is conventionally divided into three periods: the first period – 1867–1890; the second period – 1890–1918; the third period – 1918–1939.

Key words: historiography, methodology development, foreign languages, Western Ukrainian Lands.